

Scotomia

Hans Theys

Scotomia

Negen brieven

*Samengebracht door
Carla Van Campenhout
Ingeleid door Victoria Parvanova
En verrijkt met 17 foto's van
Max Pinckers*

Tornado Editions

2019

Посветен на Виктория Първанова

*Niemand schijnt te lezen of zich te herinneren
wat er geschreven werd. Er heerst een historisch
of cultureel scotoma, een 'gaping van het geheugen',
zoals Orwell zou zeggen.*

Oliver Sacks

*We beginnen met iets, we weven onze draad doorheen
een web van relaties, maar waar het toe zal leiden,
weten we nooit. (...) Dat geldt voor elk handelen,
eenvoudigweg omdat we het niet kunnen weten.*

Hannah Arendt

*Het gevoel van futiliteit, van de geringe betekenis
van zelfs onze beste, meest vurige daden, is beter
dan de illusies over hun gevolgen en de
bijbehorende zelfverheerlijking. (...)
De enige wet van de geschiedenis, vrees ik, is toeval.*

Joseph Brodsky

*Laten we niet langer talmen in deze duisternis,
die niet verdreven zal worden door onze ijdele
theorieën: laten we terugkeren naar het feit,
de nederige feiten, de enige bodem die niet
onder onze voeten wegzakt.*

Jean-Henri Fabre

Inhoudstafel

<i>Voorwoord door Carla Van Campenhout</i>	9
<i>Inleiding door Victoria Parvanova</i>	11
<i>Brief aan Vincent Van Meenen</i>	17
<i>Brief aan Christine Tossens</i>	25
<i>Foto's van Max Pinckers</i>	33
<i>Brief aan Vincent Van Meenen</i>	49
<i>Brief aan Juffrouw X</i>	53
<i>Brief aan Idris Sevenans</i>	57
<i>Brief aan Juffrouw Y</i>	61
<i>Brief aan zijn broers</i>	66
<i>Brief aan Max Pinckers & Victoria Gonzalez-Figueras</i>	67
<i>Brief aan zijn vader</i>	75

De auteur in Topanga Canyon, 2016

Voorwoord door de uitgeefster

In voorliggend boekje vindt u enkele brieven van een twintigste-eeuws filosoof en ‘hippie uit de jaren tachtig’ die zijn volwassen leven heeft gewijd aan het ‘participierend observeren’ van kunstenaars. Hij werkte met hen samen tijdens het maken van hun werk, maakte foto’s, filmde, zette tentoonstellingen op, ontwierp boeken en trachtte over dit alles te berichten in genietbare boeken en leesbare teksten.

Wat dreef deze man? Hoewel we in al zijn teksten een eigen stem menen te horen, blijft hij onzichtbaar. Wat voor leven leidde hij? Wat was zijn verhaal? Op zoek naar antwoorden op deze vragen, kwam ik op het idee enkele kunstenaars die hem na stonden te vragen of ze inzage wilden bieden in hun briefwisseling. De meesten reageerden schoorvoetend, als was er afgesproken dat de man verborgen moest blijven of beschermd moest worden. Maar tenslotte kreeg ik toch toestemming negen brieven te publiceren, waarvoor hier ook dank aan zijn kinderen.

Deze brieven werden kort na elkaar geschreven, als in een opwelling. Volgens Victoria Parvanova vormden ze de kern van een boek over de illusie van de vrije wil en de omarming van spontaan gegroeide diversiteit, zodat hun gezamenlijke publicatie hier niet onterecht lijkt.

Conclusies wens ik niet te trekken. Ik wil de lezer niet beledigen.

Carla Van Campenhout

Aan Carla Van Campenhout

26 september 2019

Beste Carla,

Dank je voor de uitnodiging een inleiding te schrijven voor dit onbelangrijke boek – zoals de auteur de gewoonte had zijn werk te omschrijven. Ik heb geen tijd om alles te lezen, omdat ik mijn huis aan het opruimen ben, maar ik probeer er het beste van te maken, vertrekkend van wat ik mij herinner van het geklaag van de auteur tijdens het schrijven van de brieven.

In de periode dat de geselecteerde brieven tot stand kwamen, poogde ik als stagiaire orde te scheppen in het archief van de auteur. Zo was ik getuige van zijn manier van werken. Aanvankelijk droomde hij over een willekeurig brievenboek dat zou bestaan uit alle brieven die hij tijdens zijn hele leven had geschreven op 21 juli, de Belgische nationale feestdag, maar helaas kon hij die brieven niet vinden in zijn onoverzichtelijk archief, dat veertig jaar werk omvatte. Flirtend met de waarheid zoals altijd, speelde hij nadien met het idee willekeurige brieven te selecteren en de data te vervalsen. Maar uiteindelijk schreef hij gewoon een reeks nieuwe brieven, waaruit je een strakke selectie hebt gemaakt, vind ik.

De eerste brief gaat over Franz Boas, de vader van de Amerikaanse antropologie, een chaotisch, onprofessioneel iemand die geen enkele theorie had om zijn werk op te baseren. Boas bestudeerde elk volk zonder vooroordelen en probeerde hun cultuur te observeren

zonder vooropgezet doel. Ook legde hij zijn studenten degelijke regels op, die hij zelf niet toepaste. Hierin lijkt hij op de auteur, die zijn studenten altijd aanraade niet onafgebroken te werken, maar zelf dag en nacht werkte. Uit de brieven aan Vincent Van Meenen leren we dat de auteur overeenkomsten zag tussen de methodes van Boas en zijn eigen praktijk als kunstcriticus. Dankzij de psychologie weten we echter dat we iets niet kunnen zien als we er niet naar zoeken (het experiment met de dansende gorilla). De enige echte verklaring voor deze schijnbaar willekeurige attitude komt erop neer dat de auteur naar iets op zoek is zonder dit te weten. In het begin van *Voorbij Goed en Kwaad* schrijft Nietzsche dat alle filosofen die de wereld proberen te beschrijven, gewoon zichzelf beschrijven. Ons gezichtspunt wordt onvermijdelijk bepaald door onze morele standaarden. Als we niet afgeleid worden tijdens onze zoektocht, door een doel, dan vinden we alleen onszelf, hoe ver we ook zoeken.

De tweede brief is een poging tot antwoord op de vraag, gesteld door een van zijn naaste vrienden, waarin de rol van de kunstenaar bestaat. De auteur denkt dat kunstenaars hun handelingen moeten baseren op individuele omstandigheden, niet op theorieën. En als ze de onfortuinlijke neiging hebben een systeem te ontwikkelen, moeten ze altijd proberen eraan te ontsnappen of het te herdenken naargelang van de eisen van de werkelijkheid die ze tegenkomen. Als voorbeeld spreekt de auteur over het werk van de fotograaf Max Pinckers.

De derde brief vindt zijn oorsprong in een opmerking die ik maakte over de geschriften van de auteur, waarin we een anti-racistische rode draad kunnen onderscheiden. Normaal gezien hou ik niet van de vermenging van kunst en politiek, maar de auteur deed

het op zo'n poëtische manier dat we het hem kunnen vergeven. Hij leek altijd te zoeken naar wat enkelingen uniek maakt. Ik herinnerde mij zijn geestdrift tijdens het herlezen van Jared Diamond's geschiedenis van de mensheid, en vroeg hem erover te schrijven. Gelukkig had Vincent hem een verwante vraag gesteld, zodat de brief zichzelf schreef.

In de brief aan juffrouw X oppert de auteur de gedachte dat er misschien niet alleen minder vrouwen worden gevierd als historisch belangrijke personen omdat ze altijd onderdrukt werden door de mannen, maar simpelweg ook omdat het hen niet interesseert hun leven op te offeren omwille van een of andere wetenschappelijke of filosofische onderneming. Ik ben het daarmee eens. Als vrouw voel ik geen druk om iets anders te verwezenlijken dan mooi, vriendelijk en deugdzaam te zijn. Ik voel mezelf voldoende geprezen omwille van mijn prachtige zelf. Ik zie hoe mijn broer anders wordt behandeld in ons gezin. Van hem wordt verwacht dat hij meer bereikt dan louter 'aan zichzelf werken'. Dit wekt grote angsten bij hem op en gedachten die een twintigjarige jongen niet zouden mogen bezwaren. Ik denk dat hij niet de enige man is die dit doormaakt.

Of dit veroorzaakt wordt door natuur of cultuur weet ik nog niet, ik geef gewoon mijn observaties weer, die voor één keer overeenstemmen met die van de auteur. Ik heb het gevoel dat deze voorstelling van zaken troostend kan zijn voor vrouwen die verteerd worden door woede en frustratie en zich beroofd en mishandeld voelen. Laten we eerlijk zijn, wie wil zichzelf opsluiten in een kamer en bijvoorbeeld een thesis over Kant's esthetica schrijven, als ze diezelfde waardevolle tijd kan benutten om haar nagels, haar kapsel en haar minnaar(s) te soigneren? Laten we niet doen alsof we

niet weten dat de wereld samengehouden wordt door de liefde en de zorg die vrouwen altijd rond zich gestrooid hebben. Dit fenomeen wordt niet geregistreerd door historici, maar we weten dat het altijd heeft bestaan en er altijd zal zijn. Het heeft geen zin iets te registreren dat er altijd is, gestaag en krachtig. In elk geval denk ik dat we ons niet teveel moeten laten meeslepen door teveel feminisme, maar moeten proberen de onnodige druk en kreupel makende vooroordelen van zowel vrouwen als mannen weg te nemen.

In de brief aan juffrouw Y hou ik niet van de manier waarop de auteur een schaduw werpt over de heilige roeping van het leraarschap, een godslastering waaraan hij zich ook schuldig maakt in zijn brief aan Idris. Maar ik zie waarom je de brief in het boek wilde opnemen. Hij kan mogelijk levens redden.

De brief aan Max en Victoria gaat over de neuroloog Oliver Sacks, die nooit twee patiënten op dezelfde manier behandelde. Altijd baseerde hij zijn behandeling op hun persoonlijk verhaal. Op vergelijkbare wijze probeerde de auteur kunstenaars te benaderen als enkelingen en niet als types. Hij trachtte hun specifieke manier van kijken en maken te achterhalen. De auteur identificeerde zich echter met Sacks op een meer persoonlijk niveau, ons vergastend op een vreemde theorie over zijn moeder, die dezelfde persoonlijkheid zou hebben als de moeder van Oliver. Hij suggereert dat beide moeders heel intelligent zijn. Vanuit evolutionair oogpunt gezien, zouden de moeders van deze moeders de overlevingskansen van hun groep vergroot hebben doordat ze wisten waar het vorige jaar paddenstoelen groeiden: het waren spoorzoekers. Hans en Oliver erfden wel deze zucht tot spoorzoeken van hun moeders, maar helaas, althans in het geval van

de auteur, niet de nodige begaafdheid. Net zoals mijn vader en ik die, tot grote spijt van mijn moeder, wel mijn grootvaders drang om muziek te maken hebben geërfd, maar niet het talent dat daarvoor nodig is.

Carla, ik wil het liever niet hebben over de brief aan zijn vader, die mij aan het huilen heeft gebracht. Ik weet niet wat de auteur bedoelde of waarom hij dit stuk heeft geschreven. Voor mij is het een kunstwerk dat op verschillende manieren geïnterpreteerd kan worden, het betekent dus iets anders voor elke lezer.

De auteur schijnt zich vaak verloren te voelen. Ik ben jong en aanmatigend genoeg om te denken dat ik weet waarom. Hij denkt dat de wereld opgebouwd is uit toeval, maar hij vergist zich. De wereld is de vrucht van een vrijage tussen chaos en orde, waarbij geen van beide de bovenhand haalt. Dat is het grondbeginsel van het bestaan en de oorsprong van het leven.

Ondanks de auteurs manke denkwijze en aanpak van de dingen, kunnen we toch een groot voordeel putten uit het lezen van zijn geschriften, omdat ze zeggen dat we ons niet moeten vastklampen aan verlammende theorieën, niet hoeven te weten waar we naar op zoek zijn en altijd kunnen proberen zonder vooroordelen te kijken. Ze nodigen ons uit écht te kijken, naar een kunstwerk, naar een persoon, naar een probleem, naar om het even wat.

Het is veilig een veelbetreden pad te volgen, ons leven te leiden zoals onze moeders en grootmoeders, maar dan zullen we niets nieuws ontdekken. Het vergt moed echt te kijken en echt te leven. En ook al beschikte hij niet over het talent van zijn moeder, moedig was de auteur wel.

Beste Carla, ik hoop dat dit voldoende is als inleiding. Als je tijd vindt om mij terug te schrijven, zou ik het fijn vinden een beetje feedback te krijgen. Geniet van het mooie Hawaii!

Groet,

Victoria

Aan Vincent Van Meenen

Woensdag, 10 juli 2019

Beste Vincent,

Wat betekent het spiritueel te zijn? Volgens mij betekent het in alle culturen dat we ons verzoenen met onze materialiteit, met onze te korte armen, met onze onwetendheid. Zelfs bij de Romeinen, waar het ideaal van mannelijkheid en daadkracht een eigen manier is om tot handelingen te kunnen overgaan ondanks onze beperkte inzichten.

Als een struikelblok voor mijn relaas ligt de vorige paragraaf, omdat de wereld mij zo duister lijkt op dit moment, dat ik niet anders kan dan zoeken naar vergeestelijking of berusting, wil ik staande blijven. Want staande blijven moet ik, die toch te zorgen heb voor mijn kleine meisje, nu bijna zes jaar oud, dat ik heb meegenomen op deze krankzinnige reis.

Weet je nog hoe we vorige week de mooie tentoonstelling van Wayne Stild bezochten en ik een gebonden boek kocht, versierd met de beeltenis van een gevleugelde god voorzien van een arendsbek en krabben-scharen? 'Ga je dat lezen?' vroeg je. En ik begrijp dat, omdat je jong bent en nog denkt dat alle heil uitsluitend van de literatuur kan komen, terwijl ik verlossing zoek in de rijkdom van de natuur en de geschiedenis: die twee grote gebieden waar het toeval eindeloos heeft geëxperimenteerd.

En een vrolijk boek is het wel, dat zal je moeten erkennen. Want waar gaat het over? Het uitgangspunt

van de auteurs is de vaststelling dat de etnograaf Franz Boas (1858-1942), de vader van de Amerikaanse antropologie, vaak beschuldigd wordt van slordigheid en een gebrek aan precisie, vooral omdat niemand weet hoe hij zijn ‘materiaal’ verwierf. Om dit te achterhalen, lasen de auteurs duizenden pagina’s briefwisseling en dagboeknotities waarin de ijverige Duitser verslag doet van zijn wederwaardigheden. In een eindbeschouwing, die zich voorin het boek bevindt, trekken de auteurs hun conclusies: de man was een voorstander van het leren van de taal van de bevolkingsgroep die wordt bestudeerd, maar heeft dat zelf nooit gedaan. De helft van al zijn publicaties handelen over een volk dat Kwakiutl werd genoemd, maar waarvan hij de taal nooit heeft beheerst (hij communiceerde met hen in een soort van lingua franca die Chinook werd genoemd). Ook vond hij het belangrijk dat onderzoekers ter plekke gingen leven, maar zelf logeerde hij liever in nabijgelegen hotels en putte hij veel gegevens over de Kwakiutl uit een briefwisseling met ene George Hunt, die voor hem wetenswaardigheden opspoorde en verzamelde.

Toch heeft hij veel voor de antropologie betekend, onder meer door zijn studenten te begeisteren en goed op te leiden (bijvoorbeeld Margaret Mead). Maar hoe dan? Als voorstander van een inductieve, empirische methode, bleef hij zijn argwaan tegenover theorieën altijd behouden. Een van de theorieën die hij als jongeman het meest heeft bestreden, was het idee dat culturen bepaald werden door genetische eigenschappen. Door het verzamelen en opmeten van schedels op vele kerkhoven, kon hij bewijzen dat de vorm van schedels vermoedelijk ook bepaald werd door omgevingsfactoren, maar in elk geval sterk kon verschillen binnen één gemeenschap. Op 3 juli 1888, een halve eeuw voor de verschrikkelijke gebeurtenissen in

Duitsland, schrijft hij in zijn dagboek: ‘De gebroeders Sutton wonen in een klein huis en naast hun beroep beoefenen ze de “frenologie”. Natuurlijk weerhield ik mij ervan een uitspraak te doen over de onzinnigheid van de frenologie. In de loop der jaren heb ik de merkwaardige gewoonte ontwikkeld naar allerlei meningen te luisteren zonder enige instemming of afkeuring te laten blijken.’

De eigenlijke notities van Boas, dus niet de publicaties, maar al wat hij heeft verzameld en genoteerd, vormen een onoverzichtelijk corpus, het liefst genoteerd in het Chinook en in woorden uit de oorspronkelijke talen, waarschijnlijk even onbevattelijk, tegenstrijdig en ondoordringbaar als de culturen die hij wenste in kaart te brengen. De brieven en dagboeken hebben iets potsierlijks door de nauwkeurigheid waarmee hij al zijn bewegingen noteerde. Het specifieke wordt hier bijna nooit beschreven. Ontelbare keren heeft hij het over een ‘vreemd’ woord, een ‘vreemd’ lied, een ‘vreemd’ verhaal of een ‘vreemd’ masker, zonder ooit uit te leggen waarin die vreemdheid nu eigenlijk bestaat. Het lijkt alsof het louter vaststellen van deze vreemdheid zijn inspanningen al rechtvaardigde.

En wat voor inspanningen! Dag na dag probeert hij geschikte informanten te vinden, desnoods in de gevangenis, waar je altijd veel kans had een indiaan te vinden. Maar vaak zijn deze informanten onvindbaar, komen ze een dag te vroeg of te laat, of treft hij ze aan in half of volledig beschonken toestand. ’s Avonds beklagt hij zich dan over een zoveelste verloren werkdag, met nutteloze verplaatsingen, vergeefs wachten of een vrijwel waardeloze oogst. In een mooie brief aan zijn echtgenote, geschreven halverwege een drie maand durende scheiding, kondigt hij aan dat hij bij zijn terugkeer veel werk zal hebben en hij besluit met

de zin: 'Binnen zeven weken zijn we weer samen. Ik wens dat ik je nooit meer zou moeten verlaten. Ik denk dat ik mij voldoende aan dit soort werk heb gewijd en dat ik snel weer... aan het werk kan gaan.'

Een beetje etnograaf zou uit deze brieven en dagboeken heel wat kunnen afleiden over de neurotische cultuur die heeft geleid tot de 'vreemde' werkzaamheid van deze nijvere mier. Over de 'vreemde' waarde die hij hechtte aan verjaardagen, bijvoorbeeld, waarbij het zeer boeiend is te mogen vaststellen dat Boas een feilloos overzicht behield van de beschikbaarheid van de telegraaf en het komen en gaan van postkoetsen, stoomboten en transatlantische schepen, die zijn verjaardagswensen tijdig moesten overbrengen. In een dagboekvormige brief aan zijn ouders schrijft hij op 26 september 1886: 'Als de zaken zo slecht blijven vorderen, zal ik mij wegspoeden van deze stad, ik wens niet in ledigheid rond te hangen. Ik was vanavond heel moe van al dat rondrennen en ging slechtgezind naar bed. Een dag werk zonder opbrengst! (...) Elk verloren moment maakt mij ongelukkig, maar je kan je hoofd niet door een stenen muur slaan. Ik moet deze vruchteloze uren geduldig doorstaan.' En drie dagen later: 'Als ik thuisbezoeken afleg, tref ik de vrouwen meestal aan in drukke bezigheid met het huishouden of in een drukdoenderige luiheid. (...) En op 30 september: 'Ik arriveerde met mijn gebruikelijke stiptheid.' Heel 'vreemd' allemaal, beken ik. Een etnografisch onderzoek zeker waardig.

Ook zou een Kwakiutl-etnograaf zich waarschijnlijk het hoofd breken over Boas' behoefte mensen op te meten en schedels te verzamelen. Wij weten dat hij daarmee probeerde te 'bewijzen' dat culturen niet genetisch gepredestineerd zijn, maar was het echt nodig daartoe zoveel begraafplaatsen te ontfermen?

den mensen heeft hij opgemeten! ('Vandaag heb ik 98 mensen opgemeten.' *Dagboek voor zijn ouders*, 4 juli 1890.) En wat hij al niet moest uitvinden om schedels te kunnen stelen! Op 29 juni 1888 schrijft hij in zijn dagboek: 'De fotograaf was teruggekomen en ik overtuigde hem ervan mij te vergezellen naar een eilandje in de buurt en het dorp te fotograferen terwijl ik zou proberen een schedel te bemachtigen. (...) Natuurlijk vertelde ik de fotograaf (een stotterende idioot) niet wat de bedoeling was vooraleer we daar waren. Ik nam een schedel en het volledige onderste gedeelte van een man mee. (...) Het is heel spijtig dat ik niet meer Tsimshian schedels heb kunnen verzamelen. Ik heb nog een poging gepland met een rondreizende horlogemaker die aan de kost komt door de horloges van de indianen te repareren, maar ik ben er niet zeker van dat het zal lukken.'

Voor ik verder ga met mijn betoog, vertel ik graag iets over het literaire gehalte van deze dagboeken en brieven. Niet alleen wanneer Boas ons deelachtig maakt aan zijn bevinding dat alle Schotten die hij ontmoet religieus zijn, dit religieuze gevoel op dezelfde manier gestalte geven en een diep emotioneel leven kennen, waarbij hij zich afvraagt waaraan dit te wijten zou zijn omdat ze elkaar toch niet persoonlijk kennen... En ook niet alleen wanneer hij zich op 13 juli 1888 beklagt over zingende heilsoldaten die een treinreis onverdraaglijk maakten. Maar wel wanneer hij een potlatch bezoekt en beschrijft dat de feestgangers hem voor een overheidsfunctionaris houden die hun feest komt verbieden (zoals in *De Revisor* van Gogol) en wanneer hij schrijft dat de gastheer een nieuwe boot in stukken hakt en verbrandt om zijn voornaamheid te demonstreren. Een gebruik dat hopelijk alsnog wordt overgenomen door onze welgestelde medeburgers, die dan jaarlijks hun protserige motorvoertuigen

kunnen verzagen om er geïmproviseerde barbecues, klimtuigen of totempalen mee te lassen.

En na dit intermezzo moet ik wel belanden bij de kern van mijn betoog, wetend dat je die zelf allang in stilzwijgen onder woorden hebt gebracht, natuurlijk, als ijverig lezer van mijn laatste boeken. Want inderdaad hou ik mijzelf de voorbije 35 jaar op dezelfde neurotische manier als Boas onledig met het verzamelen van gegevens waarvan het corpus intussen zo'n omvang heeft aangenomen, dat niemand het ooit nog kan overzien, zodat het doet denken aan een landkaart die zo groot is als het beschreven gebied en daardoor nutteloos. En inderdaad wekt het lezen van Boas' avonturen bij mij de gedachte op dat als een negentiende-eeuwse 'native american' op de idiote gedachte zou zijn gekomen aan de hand van gesprekken met enkelingen een theorie op te stellen over de culturele geplogenheden van de Europeanen of de Schotten of kunsthistorici zoals ik, dit misschien een mooie schelmenroman had opgeleverd à la Rabelais, of een mythe in de trant van de geestrijke avonturen van Don Quijote de la Mancha, maar toch zeker geen oeverloos gezemel en geredetwist over hoeveel engelen er op de punt van een speld kunnen walsen zonder over elkaars vleugeltippen te struikelen.

Na een lange vermoeiende dag, omringd door luidruchtige Zuid-Europeanen, besef ik maar al te zeer hoe fortuinlijk de mens is over een rijk spraakorgaan te beschikken, dat door de vele klanken het ontstaan van de taal en een genuanceerd denken heeft mogelijk gemaakt, maar ook hoe diezelfde klankenrijkdom zijn grootste plaag is, zijn grootste verliespost, zijn grootste dwaling, met al dat eindeloze zeuren, bazelen en raaskallen, mondeling of schriftelijk, zonder remmingen en zonder rem. En juist dit gebazel ging Boas

onderzoeken! Hij ging niet in een dorp wonen om langzaam te achterhalen dankzij welke gewoonten, regels en wetten het betreffende volkje niet was vergaan of verwoest door onenigheid, oorlog of hongersnood, neen, hij bezocht mensen en liet hen vertellen waar de sterren vandaan kwamen en de mieren en de graszaden, niet beseffend dat hij voortdurend in het ootje werd genomen door dames en heren die veel slimmer en minder neurotisch waren dan hijzelf.

En ook hier hoor ik u glimlachen, beste vriend. Want doen al die kunstenaars niet hetzelfde met mij? Spreken ze mij niet naar de mond, in de hoop zo alsnog hun kleine geheimpjes zolang mogelijk verborgen te houden? Natuurlijk doen ze dat. En zo verschijnt mijn hele leven aan ons als een farce, als een belachelijke onderneming, als een diepe zucht.

Want wat verbindt mij in de eerste plaats met de vader van de Amerikaanse antropologie? Onze afkeer van theorieën, natuurlijk, en onze voorliefde voor de 'empirische inductie' die mij er lang geleden toe heeft gebracht mij te beperken tot het verzamelen van gegevens over het werk van hedendaagse kunstenaars, hopend dat een of ander academicus er ooit iets mee zou kunnen aanvangen. Maar waarom? Waarom trok Boas erop uit? En waarom bleef hij niet achter zijn bureau zitten, ergens in Duitsland? Waarom worden sommige mannen spoorzoekers?

Misschien zag Boas geen andere manier om aan de kost te komen? Allicht werd hem geen bureautje aan een universiteit gegund. Rijkelui kunnen rustig theorie'tjes verzinnen of proberen te weerleggen, maar mannen die zelf het geld naar binnen moeten slepen om hun kinderen te voeden, kunnen maar beter de hort op om allerlei wetenswaardigheden te gaan ver-

garen en zoveel mogelijk mensen te overtuigen van het belang van hun bezigheden. Althans, zo lijkt het. Maar is dit wel de echte reden? Zou er geen dieperliggende motivatie zijn, die zich momenteel aan mijn blik onttrekt?

En intussen trek ik met mijn dochtertje verder van stad tot stad, steeds zuidelijker, op zoek naar een verklaring voor mijn eenzaamheid, die van Schotse aard lijkt te zijn en even lastig als zingende heilsoldaten. Oh wie toont mij een vredelievend dorp ergens naast de Rocky Mountains, waar de liefde welig tiert, het geurende fruit zwaar aan lage bomen hangt en het gevogelte gebraden en gekruid vanzelf je mond in vliegt? En waar iedereen geregeld een liefdesbrief nodig heeft die ik voor hem of haar mag schrijven, na een voorafgaand diepgravend gesprek natuurlijk, want voor wat hoort wat, en echt mijzelf veranderen zal wel niet meer gelukken.

Dit gezegd zijnde, heb ik na jouw tips over het schrijven van gedichten, een nieuw gedicht geschreven, waarin ik gestalte poog te geven aan mijn 'intieme band met de taal', zoals jouw geleerde vriend het uitdrukte. Het gaat als volgt:

Vlinders houden niet van kaas

Vlinders houden niet van kaas

En jij houdt niet van mij, vlindertje.

Wanneer gaat dat nu eens veranderen?

Lieve groet,

Aan Christine Tossens

Zondag, 21 juli 2019

Beste Christine,

Voor mij ligt je lange brief met gedachten over het statuut van de architect. Ik hou vooral van de passages waarin je spreekt over de attitudes van architecten als Santiago Cirugeda, Rudy Ricciotti en Luc Deleu. Ik hou van een concrete benadering van de dingen, zonder vrees een weg te bewandelen die zonder einde kan zijn. Precisie vinden we alleen in het concrete. Algemene theorieën (behalve als het om vergelijkingen gaat) zijn altijd approximatief.

Je vroeg mij iets te schrijven over het statuut van de kunstenaar. Maar ik lees en herlees je brief nu al zes maanden zonder een afdoend antwoord te vinden. Ik geef toe dat je brief mij met stomheid geslagen heeft. Wat ik denk over het statuut van de kunstenaar? Helemaal niets, vrees ik. Je had mij ook kunnen vragen wat ik over het statuut van de mens denk. Maar daar heb ik ook geen gedachten over. De mensen zouden zich behoorlijk moeten gedragen, zou ik zeggen. Maar we weten dat de zaken anders gesteld zijn. De mensen zijn niet behoorlijk. Hun geschiedenis is wreed, geesteloos, dom, achterlijk en dom.

De wereld ondergaan of hem scheppen? Kan een wereld geschapen worden? Zijn we daar slim genoeg voor? En voldoende vrij? Bestaat er wel individuele vrijheid?

De enige gedachte die zich aandienende, was dat het sta-
tuut van de kunstenaar (zijn of haar plichten, taken,
eergevoel en esthetische, ethische of politieke hou-
ding) afhangt van de maatschappij waarvan hij of zij
deel uitmaakt. Kunstenaars in Afghanistan, Rusland,
China, Tibet, Israël, Palestina, Soedan of Los Angeles
kennen vandaag waarschijnlijk verschillende urgen-
ties, naargelang van de politieke of ecologische noden.
Maar eigenlijk is dit een nogal kortademige en verder
volstrekt nutteloze gedachte.

Waarom? Omdat ik niet geloof in vrijheid? Ongetwij-
feld. Maar er was nog iets. Iets dat ik niet kon ver-
woorden.

Tot ik vanavond, omringd door geurkaarsen die de
muggen op afstand moeten houden, enkele prachtige
bladzijden las in een boekje van Jean-François Bille-
ter. Billeter legt daarin uit dat Spinoza, in de zeven-
tiende eeuw, een verklaring heeft geopperd voor de
vele calamiteiten die het Joodse volk zijn overkomen.
Deze verklaring is duizelingwekkend. Ten eerste stelt
Spinoza dat een volk geen persoonlijkheid heeft. Al-
leen enkelingen hebben een eigen aard. Toch worden
die enkelingen moreel en intellectueel bepaald door
de cultuur waarin ze opgroeien: door de instellingen,
de wetten en de gebruiken. De oorsprong van alle
troebelen, aldus Spinoza, is het moment waarop Mo-
zes besluit de wereldlijke en de kerkelijke macht te
scheiden. Zo legde hij de basis voor het wetslagen van
het westen, maar ook voor tal van rampen. Waarom?
Omdat de kerk het soms toch voor het zeggen kreeg,
met als gevolg alle mogelijke catastrofes. De tegensla-
gen van het Joodse volk zouden dus een gevolg ge-
weest zijn van een systeem dat goed werkt, behalve als
het niet goed werkt.

Een prachtige passage is dit, die overeenstemt met
wat ik heb afgeleid uit mijn lectuur van Claude
Lévi-Strauss, namelijk dat alle volken die we nu nog
kennen, de geschiedenis hebben overleefd dankzij
conventies die goed werken, maar die wezenlijk ar-
bitrair zijn (zelfs als de gebruikte beelden oorspron-
kelijk gebaseerd waren op een gedegen kennis van
planten en dieren). Daarom probeerde hij in de eerste
plaats verwantschappen te achterhalen als hij een volk
bestudeerde. De arbitraire beginselen die aan de basis
lagen van de banden tussen de mensen waren bepa-
lend voor hun kansen op vrede, eenheid en overleven.

Maar Billeter spreekt over Spinoza om iets anders te
kunnen verklaren, namelijk ons onbegrip tegenover
de drieduizend jaar oude eenheid van China en de
onpeilbare gangen van haar politiek. En hij legt uit
dat een krijgshere die 3000 jaar geleden in China de
macht kon grijpen dankzij de hulp van andere krijgs-
heren, na de machtsgreep besloot dat al deze heren
voortaan broers van hem waren. En om te voorkomen
dat het rijk later zou verbrokkelen door de steeds gro-
ter wordende families, bedachten ze een ingenieus
systeem van ondergeschikte verwantheid dat duizen-
den familieleden kon omvatten, die allemaal precies
wisten waar ze zich in de hiërarchie bevonden, on-
der meer door jaarlijks terugkerende plechtigheden
waarin die rangorde aanschouwelijk werd gemaakt.
(Een van de noodzakelijke begrippen die ze daarvoor
smeedden was 'jongere broer' of 'jongere zus'.) Zo
schiepen ze een stabiele leidende klasse, die boven
het volk zweefde, en waarbij alleen de allerhoogste
leider alle geheimen van de rituelen kende. Tijdens
de voorbije dertig eeuwen is het wel een paar keer ge-
beurd dat een nieuwkomer de macht heeft gegrepen,
maar telkens heeft de nieuwe machthebber het oude
systeem toegepast.

Enkele gevolgen van dit systeem waren, behalve een unieke stabiliteit, de volledige afwezigheid van het begrip ‘gelijkheid’, maar ook de afwezigheid van een kerkelijke macht die af en toe de boel kon komen verknoeien, zoals bij het Joodse volk is gebeurd. Ook ontstond er een traditie die erin bestond alle groepen die geen deel uitmaakten van de leidende klasse, zoveel mogelijk vrij te laten. Alleen als één groep machtiger werd dan de andere, werd er ingegrepen door die groep te verzwakken of de andere te versterken. (Billeter wijst daar niet op, maar het huidige buitenlandse beleid van China beantwoordt volgens mij aan dit principe.) De Chinezen hebben verschillende termen die verwijzen naar het politieke bedrijf, maar een woord dat verwijst naar de ‘polis’ en de achterliggende idee van de gelijkheid van alle stemgerechtigde Atheners, ontbreekt volkomen.

Hoe moeten we het statuut van een architect of een kunstenaar opvatten in een wereld die zo is opgebouwd? Ik denk bijvoorbeeld aan de gongshi, de geleerdenstenen die gevormd werden door erosie en al 1800 jaar gecontempleerd en bewonderd worden door Chinese dichter-schilders. Een kunstvoorwerp dat ontstaat zonder menselijke ingreep! Hebben wij ooit zo’n mooie en verfijnde kunstvorm ontwikkeld? Ik vrees van niet. Maar wie heeft haar ontwikkeld? De kunstenaars? Neen. Of misschien toch wel. Want ook hier sprake van een scheppende daad. Maar in het westen had deze kunstvorm nooit kunnen ontstaan. Daarvoor zitten we teveel in de weg. Daarvoor ontbreekt het ons aan de nodige begrippen.

Er lopen hier veel mieren rond. Overal in het droge gras ontmoet je hun vijf centimeter brede, rode autosnelwegen, vrijgemaakt van elke hindernis. Waarin verschillen wij van deze mieren? Ze weten niet wat ze

doen, maar ze doen het goed. Ze zijn goed georganiseerd. Wij weten ook niet wat we doen, maar we doen het slecht. We zijn slecht georganiseerd. Ziedaar het verschil. En de plaats van de kunstenaars in dit alles? Ze dragen zo goed en zo kwaad als ze kunnen bij aan de slechte organisatie. Door een God af te beelden en te bezingen? Of te laken? Ik vrees dat hun bijdragen het grote debacle weinig vertragen. Maar ik hoop mij te vergissen.

Lezen wij echter verder in het boekje van Billeter, dan ontdekken we dat hij, na zijn briljante analyse van het Chinese ‘probleem’, de Chinezen raad begint te geven! En wat schrijft hij? Dat ze moeten proberen hun traditie te verzoenen met een kritische, eigen versie van de moderniteit! En dat ze Tibet moeten teruggeven aan de Tibetanen. Enzovoort. Ik geloofde mijn ogen niet. Hoe is het mogelijk! Eerst toont hij aan dat de Chinezen (de Joden, de architecten, de kunstenaars) niet buiten hun denkkader kunnen denken, en dan zegt hij dat ze hun manier van denken moeten veranderen! Grappig genoeg (en heel eerlijk) voegt hij een voetnoot toe waarin hij vertelt dat zijn mentor Louis Dumont zijn beschouwingen heeft gelezen en ze ‘streng veroordeeld’ heeft. ‘Ongetwijfeld,’ voegt hij eraan toe, ‘zijn onze verschillende gezichtspunten te wijten aan de rol die wij bereid zijn toe te schrijven aan de creatieve verbeelding met betrekking tot de geschiedenis’.

Begrijp jij dat? Na aangetoond te hebben dat China 3000 jaar heeft overleefd door de waarde van het individuele denken te ontkennen (ook voor de kunstenaars), stelt hij voor alles eens ‘creatief te herdenken. Maar hoe dan? Hoe kan iemand denken buiten de vormen die gestalte geven aan dit denken?

En om ons echt dood te pesten, schrijft Billeter een

beetje verder: ‘De enige manier om uit deze impasse te geraken is te veranderen van perspectief en op dezelfde kritische manier te kijken naar het Chinese verleden en het huidige moment, ze beschouwend als *twee werkelijkheden die overstegen kunnen worden* (mijn cursieven). Een overstijgbare werkelijkheid! Je moet maar durven! Voor iemand die bekend is met de geschriften van Spinoza, die vrijheid omschreef als de acceptatie van het noodzakelijke en onafwendbare...

En daar blijft het niet bij. Want diep verborgen, schrijft Billeter, behouden we toch altijd het vermogen een nieuwe wereld te bedenken. Want de Atheense democratie, het monotheïsme van Mozes en de consolidatie van de Zhou heerschappij (1122 voor onze tijdrekening) zijn toch ook uitgevonden?

Welneen. Die dingen zijn niet uitgevonden, ze zijn gegroeid, net als de meeste steden. Ik vind het beangstigend een zin te moeten lezen als: ‘op een bepaald moment zal de werkelijkheid geboren worden uit onze verbeelding’. Dat is precies wat de communisten geloofden. (Moge God ons behoeden voor intellectuelen die aan politiek willen doen.)

Betekent dit dat ik de westerse wereld niet zie als een pijnlijke maskerade waar ‘de macht van een oligarchie schuilgaat achter een politiek spektakel’? Maar toch! Maar toch! Maar daarom beginnen dromen over de ‘uitvinding’ van een nieuw maatschappijmodel! Mijn God! (Ik denk dat Billeter vertrokken is van het einde van zijn essay en dan geprobeerd heeft dit einde te rechtvaardigen door achteruit te denken, helaas.)

Natuurlijk heeft de omstandigheid dat we niet buiten de traditie of de vorm van onze gedachten kunnen denken Spinoza niet belet te bestaan en te denken.

Of Rabelais, Shakespeare, Warhol en de Dalai Lama. Maar een statuut formuleren voor de Dalai Lama? Zie je wat ik bedoel? Bestaat zijn grootheid er niet in dat hij zijn rol herdenkt naargelang van de wisselende omstandigheden? En dit alles zonder dat hij echt vrij is?

Bon. Hoe kunnen we onze plichten, onze taak, onze vrijheid, onze verantwoordelijkheid, onze weg, ons ‘statuut’ dan onder woorden brengen?

Ik denk dat we in alle gevallen en alle omstandigheden als tacticus moeten denken en niet als strateeg. We moeten proberen concrete problemen oplossen, en dit met de grootst mogelijke openheid. Elk systeem en elke benadering moeten we beschouwen als een hypothese, als een mogelijke weg, nooit als een zekerheid. En als een bepaalde benadering niet het gewenste resultaat oplevert, dan moeten we het op een andere manier proberen. En dat is natuurlijk onmogelijk als we trouw moeten blijven aan een ideologie, een theorie of om het even welke strategie.

Als elke architect elke keer alles zou doen wat binnen zijn of haar mogelijkheden lag, zouden de steden groeien zoals vroeger, organisch. en soms zouden ze een mooie infrastructuur of circulatie krijgen.

En de kunstenaars? Lang geleden schreef ik dat de meest vrije kunstenaars en wetenschappers niet vooruit waren op hun tijd, maar dat ze deel uitmaakten van de weinigen die werkelijk in het heden leefden. De anderen, schreef ik, bekeken de wereld doorheen een verouderde bril. Dat betekent dat kunstenaars dichterbij het concrete en het mogelijke staan dan de anderen. Anders zouden ze nooit iets nieuws kunnen maken. Omdat ze dichterbij de dingen staan, bij de

materialen, de technieken, de mensen en de omstandigheden, hebben ze een beter zicht op het verschil tussen het mogelijke en het noodzakelijke (het onafwendbare). Zo kunnen ze ons tot voorbeeld strekken. Maar taken of plichten hebben ze niet, volgens mij. Want elke notie van plicht veronderstelt een ideologie, een beter-weten of een strategie. Domheid, dus.

Hartelijke groet,

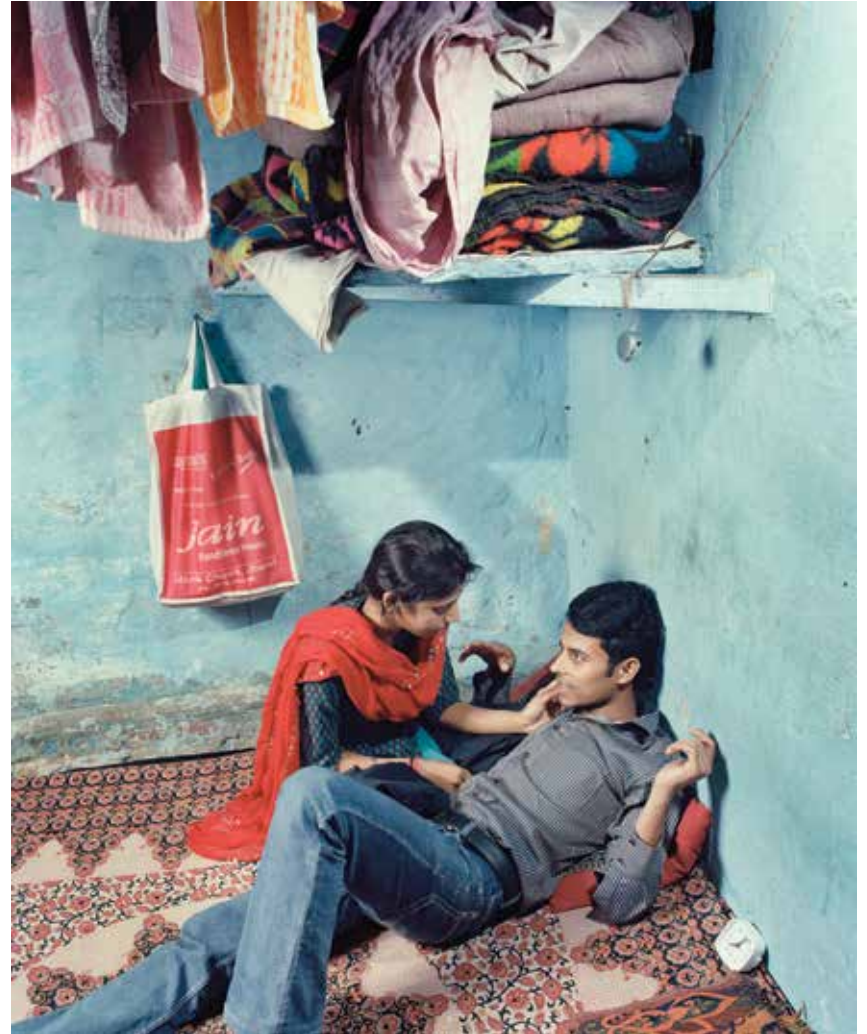

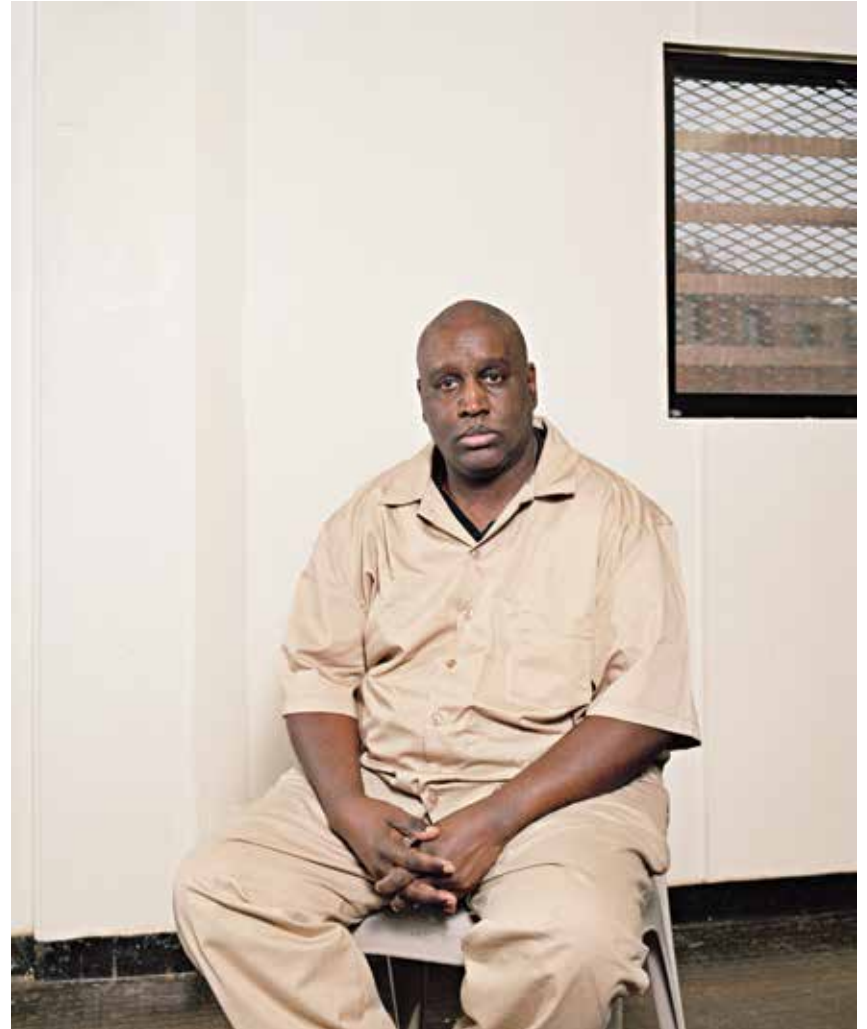

Aan Vincent Van Meenen

Woensdag, 24 juli 2019

Beste Vincent,

Nog iets over het verzamelen van schedels. De bedoeling van Franz Boas was aan te tonen dat culturele verschillen tussen volkeren niet genetisch bepaald waren, maar een gevolg van de omstandigheden. Anderhalve eeuw later schreef Jared Diamond de wereldgeschiedenis *Guns, Germs and Steel*, waarin hij deze stelling bewijst door te tonen dat de grootste, machtigste en meest ‘ontwikkelde’ beschavingen hun welslagen te danken hadden aan de plek waar ze zijn ontstaan. De gunstigste plek was Eurazië, waar ontwikkelingen zich snel van oost naar west en omgekeerd konden verspreiden (omdat er geen onoverkomelijke geografische obstakels zoals oceanen, bergketens, woestijnen of oerwouden waren), waar dieren leefden die getemd konden worden om te dienen als voedselbron, lastdier of militair voertuig (er zijn maar 23 diersoorten op aarde die hiervoor in aanmerking komen), en waar verschillende keren twee planten samen voorkwamen die zorgden voor de koolhydraten en eiwitten die nodig waren om te overleven van zelf geteelde gewassen, sedentair te worden en het enorme leger boekhouders en soldaten te voeden dat nodig is om een groot rijk te beheren en te verdedigen.

De ‘uitvinding’ van de landbouw in Syrië, bijvoorbeeld, was waarschijnlijk het gevolg van het feit dat een bepaalde graansoort af en toe een variant produceerde waarvan de graankorrels niet uit de aren vielen. En

deze onvruchtbare aren waren het natuurlijk die geplukt werden door voorbijwandelende mensen, die nadien af en toe een korrel lieten vallen langs het pad dat ze vermoedelijk vaker gebruikten of die, thuisgekomen, er ongewild voor zorgden dat een paar korrels terechtwamen op de afvalhoop, die heel vruchtbaar was. Het ‘domesticeren’ van graan hield in dat de graanhoudende aren het meest kans hadden ‘onbewust’ geogst te worden, zodat de oorspronkelijke tekortkoming van de mutanten (dat korrels die niet op de grond vielen geen nakomelingen kregen), nu juist de kans op vermenigvuldiging verhoogde.

‘Vanuit het gezichtspunt van de plant,’ schrijft Diamond, ‘is de mens een van de duizenden diersoorten die onbewust planten domesticeren.’

Tijdens ons bezoek aan de *harmas* van Jean-Henri Fabre spraken we over de zogenaamde ‘betekenis’ van kunstwerken. ‘Mensen maken altijd dezelfde denkfout,’ zei ik. ‘Wat bedoel je?’ vroeg je. ‘Dat zelfs een grote geest als Jean-Henri Fabre niet kon accepteren dat alles op aarde toevallig is ontstaan,’ zei ik, ‘dat hij een onzichtbare intelligentie nodig achtte.’

Helaas zoekt ons snuffelend brein altijd naar betekenis, richting en doelmatigheid. ‘Denken’ is noodzakelijk contra-intuïtief. Bijna niemand denkt echt. (Wel veel lawaai maken, natuurlijk, en nooit kunnen zwijgen. We vragen ons af hoe ze de oertijd hebben overleefd met al hun luidruchtig gezwets. Of zwegen ze toen nog? En is dat onafgebroken snateren van recente tijden?)

De landbouw is nooit uitgevonden, ze is voortgevloeid uit de natuur. Varianten van bepaalde planten hebben een grotere verspreiding gekend omdat een aapach-

tige ze lekker vond. Dat is alles. Mensen die de angstige behoefte hebben in alles een doelmatigheid te ontwaren, zouden dit fenomeen als volgt omschrijven: ‘Sommige graansoorten hebben mutanten ontwikkeld met vasthoudende aren, opdat ze geplukt en verspreid zouden kunnen worden door voorbijwandelende mensapen.’ Met even groot gemak zouden ze hieruit ook kunnen afleiden dat onze vingers zich hebben ontwikkeld om erwten te kunnen sorteren en zelfs dat onze armen de perfecte lengte hebben ontwikkeld opdat we graan konden plukken zonder ons te moeten bukken.

De plantensoort die er het best in geslaagd is een diersoort te gebruiken om zich te verspreiden en vermenigvuldigen, hoorde ik een bioloog eens vertellen, is gras. Niet alleen zaaien we het overal, we beschermen het ook tegen natuurlijke vijanden zoals mos en ander ‘onkruid’ en geven het overvloedig water en mest.

Onlangs zag ik mieren graszaden verslepen op rode autosnelwegen die ze hadden gebaad in een Zuid-Italiaanse olijfgaard. Op dezelfde manier verslepen wij allemaal graszaad. En waarom? Welke ‘gedachten’ zijn verbonden met deze ijver? Waarom zaaien we al dat gras? Om eraan te ruiken? Om er overheen te wandelen? Om te voetballen? Om ernaar te kijken? Mijn ervaring is misschien beperkt, maar ik heb in mijn leven nooit iemand ontmoet die ook echt ‘geniet’ van zijn of haar grasveld. Miljoenen mensen zijn er permanent mee in de weer, als breindode slaven van een plantensoort, zonder dat ze ooit een ander genoegen oogsten dan het gevoel dat ze goed bezig zijn.

In mijn hele leven heb ik maar één persoon in het gras zien liggen om het van dichtbij te bekijken, met name de melancholische banneling Henry Selwyn, die gras-

sprietten telt in de openingsscène van *De émigrés* van W.G. Sebald. Zou die man dat gras zelf gezaaid hebben of was het er al? Ik denk het tweede. Het gras was er al, en hij heeft het omarmd. Ik ben blij dat hij heeft bestaan en dat Sebald over hem heeft geschreven. Ik denk zelfs dat er een Godsbewijs schuilt in deze anekdote. Want iemand heeft het gras *gezien*, en daarom heeft het niet voor niets geleefd. Al dat gemanipuleer van de mensensoort heeft dan toch iets opgeleverd. Er is dan toch gerechtigheid.

En waarom blijven de mensen weg van gras? Omdat ze bang zijn voor de mieren natuurlijk! Dat is een feit dat zeker is. Een feit? Maar feiten bestaan toch niet? Feiten worden toch gevormd door ons denkraam? Fabre wist toch niet wat hij zag? Jajaja, en toch...

Bon. Ik heb gezegd wat ik te zeggen had. En ik heb u graag, wilde ik nog zeggen.

Groet,

Aan Juffrouw X

Donderdag, 25 juli 2019

Geachte Juffrouw X,

Vorig academiejaar riep u alle theorie docenten op de canon te 'herschepjen', omdat u vindt dat er in het onderwijs te weinig aandacht wordt besteed aan vrouwelijke kunstenaars en filosofen uit het verleden. Ik begrijp uw bekommernis. Het lijkt alsof bijna alle vrouwen van waarde verbannen werden naar Scotomia. Maar is dat wel zo? Is het aantal mannen wier levenswerk geruisloos verstoven is niet duizend maal groter?

Helaas kan een canon niet herschapen worden. Canons zijn als koraalriffen: het zijn versteende kerkhoven die nauwelijks nog doen denken aan het leven waaruit ze zijn voortgekomen. Scholen kunnen zonder deze kerkhoven niet bestaan. Maar waarom loopt u school? En waarom wil u op artificiële wijze een nieuw koraalrif metselen? Vindt u één kerkhof niet voldoende?

Dat de geschiedenis oogt als een skelet, weerhoudt mij niet om al dertig jaar, in al mijn teksten, zowel de voornaamwoorden hij als zij te gebruiken als ik naar een persoon verwijs. Ik doe dit ook tijdens het lesgeven. Ook heb ik even veel gepubliceerd over mannen als over vrouwen. Wat u als jong persoon misschien niet ziet, is dat al die grote overzichten eigenlijk niets betekenen. Wat hebt u aan een opsomming van namen en titels? Hebt u het volledige werk van Virgi-

nia Woolf en Hannah Arendt al gelezen? Ik vermoed van niet. Wat u nu nog niet weet, denk ik, is dat één mensenleven nauwelijks volstaat om het oeuvre van vier of vijf voorgangers door te nemen, te doorgronden, toegankelijk te maken voor anderen en er een of twee boeiende nieuwe gedachten of beelden aan toe te voegen. Aan algemene overzichten hebben we niets. Alleen concrete studies brengen zoden aan de dijk. Maar waarschijnlijk zal u de voornaamste werken van Sei Shonagon, Virginia Woolf, Hannah Arendt, Camille Paglia, Louise Kaplan, Louise Bourgeois, Karen Armstrong, Vasalis en Patricia De Martelaere niet gelezen hebben voor de dood uw leven te vroeg komt afronden.

Heel lang geleden, toen u nog niet bestond, heb ik tien jaar lang tevergeefs het geluk gezocht met een dame die alle biografieën van miskende, vrouwelijke genieën uit het hoofd kende. Het waren er dertien of veertien. Telkens weer dezelfde namen. En de laatste twintig jaar van haar leven werkte ze aan een doctoraat over Marie de Gournay, pleegdochter en posthuum uitgeefster van Montaigne, koningin van het pyrronisme. Maar nu is ze dood. (Mijn grote liefde bedoel ik, want Marie de Gournay was al dood.) En haar werk is niet voltooid. Feministe of niet, de Grote Maaier maakt geen onderscheid.

Maar bon. Wie zich bezighoudt met het verleden, merkt meteen dat er minder vooraanstaande vrouwelijke kunstenaars, auteurs en filosofen geweest zijn. Waaraan zou dit kleinere aantal te wijten zijn, als het niet alleen het gevolg is van een verzwijgen of wegmoffelen door de griffiers, historici en schoolmeesters van dienst?

Ik denk dat er twee redenen zijn. De eerste houdt in dat geestelijke of artistieke excellentie geen manne-

lijke hormonen, indrukwekkende snorren of gesteven kragen vergt, maar wel een groot aantal mededingers. De tweede reden noem ik straks, als ik heb toegelicht hoe de culturele geschiedenis gehoorzaamt aan het mechanisme van een eenarmige gokautomaat.

Ten eerste wil ik benadrukken dat er altijd veel minder vrouwen mochten studeren, publiceren of schilderen dan mannen. Waarom? Vermoedelijk omdat de meestal mannelijke machthebbers bang voor hen waren.

Ten tweede wil ik uiteenleggen waarom het aantal deelnemers belangrijk is. In zijn prachtige wereldgeschiedenis *Guns, Germs and Steel* verklaart Jared Diamond waarom vrijwel alle belangrijke ontdekkingen in Eurazië hebben plaatsgevonden. Hij heeft dit boek geschreven om alle nationalistische en anderszins racistische argumenten te ontzenuwen, net zoals de schedels verzamelende Franz Boas, maar iets fijnzinniger. Eigenlijk toont Diamond in dit boek aan dat *de dingen zich in ons laten ontdekken*. Zo werd de landbouw per ongeluk 'uitgevonden' in streken waar bepaalde mutaties van gewassen er voordeel bij hadden door het dier mens verspreid te worden. Volgens mij geldt dit in grote mate ook voor kunst, wetenschap, filosofie en literatuur. Niet de mannen hebben kunst en filosofie uitgevonden; die dingen hebben zich in hen laten denken. Hoe meer vrouwen, arbeiderskinderen en Kwakiutl de kans zullen krijgen zich traag en langdurig met sommige onderwerpen bezig te houden, hoe meer ze zullen 'uitvinden'. Het is een kwestie van toegankelijkheid, tijd en geluk, meer niet.

De eerlijkheid gebiedt ons echter, naast het geringe aantal deelnemers, ook een tweede reden te vernoemen, die ik voor het eerst omschreven zag door de beeldhouwer Henry Moore (alweer een man). Als alleen de Grieken de idealiserende sculptuur hebben

ontwikkeld, schrijft hij, dan is dat niet omdat de andere volkeren dommer of onhandiger waren, maar gewoon omdat het hun niet interesseerde. Misschien geldt dit ook voor veel dames, gisteren en vandaag?

Als Günther Gaus Hannah Arendt vraagt of ze met haar theoretische geschriften over het politieke handelen ook invloed wil uitoefenen, antwoordt ze dat dit een mannelijke vraag is. ‘Mannen willen altijd doodgraag invloed hebben,’ zegt ze. ‘Ik niet. Ik wil begrijpen. En als andere mensen (door mijn geschriften) iets kunnen begrijpen zoals ik het heb bedoeld, dan ervaar ik een bevrediging die aanvoelt als een thuiskomst.’ ‘Ik ben altijd ouderwets geweest,’ zegt ze ook, ‘het staat een vrouw niet bevelen te geven. Ze moet proberen zich nooit in die positie te bevinden.’ Ook vertelt ze dat in haar (oude Königsbergse) familie elke ambitie als vulgair werd beschouwd. Mij doet dit denken aan de taoïstische wijze, die niet handelt.

Ten slotte wordt al dat uitvinden en maken danig overschat. Het lijkt alsof een rekenend afwegen ons hele denkvermogen heeft ingepalmd. Maar hoe nauwkeurig je de graankorrels in je hand ook hebt geteld, als de laatste woorden gezegd zijn, de laatste gedachten verzameld en de laatste emoties opgelaaid, glijden ze toch weer uit je hand.

Lieve groet,

Aan Idris Sevenans

Donderdag, 25 juli 2019

Beste Idris,

Als ik het goed begrijp, heb je een school voor beeldende kunsten opgericht en vraag je mij hoe ik een dergelijke instelling zou opvatten? In dat geval komt je vraag te laat, want ik zou gewoon geen school oprichten.

Een van de eersten die wees op de ongein van democratisch onderwijs was Flaubert, die zich halverwege de negentiende eeuw al omspoeld wist door de ontsluitbare, verwaande domheid die voortvloeit uit het onderwijs. Vandaag zijn objectieve waarnemers in alle binnen- en buitenland het erover eens dat georganiseerd onderwijs de mensen alleen maar dommer maakt. Scholen zijn een vloek.

Vroeger wist iemand hoe je een spade kon maken of een brood bakken. Wilde iemand anders een bepaalde vaardigheid verwerven, dan ging hij of zij in de leer bij een bekwaam ambachtsman, wiens handen en gereedschappen hij of zij in het oog moest houden. Vandaag denkt iedereen dat er buiten de scholen geen kennis te rapen valt. Erger nog, elke vorm van weten die buiten de gangbare curricula valt en niet past binnen het dorre denkraam van de schoolmeesters, wordt als verdacht beschouwd. Dan hebben ze het over *auto-didacten*. En mensen die omwille van gezonde biologische redenen niet zonder veel moeite kunnen lezen of schrijven, worden *dislectisch* genoemd.

En scholen worden steeds schadelijker. Waarom? Scholen kweken leraars. En wat voor mensen zijn dat? Het zijn de mensen die het meest talent hebben om scholen te overleven. Ze gedijen daar. De schoolse regeltjes, de onbenulligheid en de rinse drukdoenerij vullen hun hoofdje en hun buikje lekker en plezant. Enig! En al wie niet wil meedraaien in het zottenhuis, vermorzelen ze. En zo worden scholen generatie na generatie holler en dommer en leger en holler. Steeds meer regeltjes worden er uitgevonden, die steeds minder te maken hebben met de dingen, de handen en het denken. Gedacht wordt er niet, want niemand mag wezenlijk van mening verschillen. Gezocht wordt er ook niet, want er wordt bijna altijd vanuit gegaan dat we alles al weten. En alles heeft een richting, een betekenis en een bedoeling, die de leraar kan uitleggen. En wat is het resultaat? Overal produceren de scholen rechtse kiezers, nationalistes, racisten, Johnny's, dommekloten en nog meer leraars. Nooit kennis, nooit ervaring, nooit poëzie, nooit zingeving, nooit trage aandacht, nooit aangename stilte.

Afijn, ik zal je vraag maar beantwoorden, want anders lig ik de volgende nachten weer wakker of probeer ik deze brief alsmaar opnieuw te schrijven in duizend jaar durende dromen waaruit ik 's ochtends uitgeput ontwaak.

Ten eerste mag je alleen leraars aanwerven die deel uitmaken van een hiërarchisch opgezette belangenvereniging. Zo weet je zeker dat het gaat om onderdanige mensen. Ten tweede moeten al deze leraars benoemd worden voor het leven en meteen toetreden tot een vakbond, zodat ze tot aan hun welverdiend pensioen onaanraakbaar zijn en in volstrekte vrijheid kunnen handelen.

Vervolgens moeten ze allemaal lid zijn van een geheime tempel. Immers, het hoofddoel van het onderwijs, en dus ook het kunstonderwijs, is ervoor te zorgen dat de ware inzichten, die gebaseerd zijn op daadwerkelijke ervaring en op een nauwe samenwerking tussen mensen die een vakgebied werkelijk beheersen, zoveel mogelijk worden beschermt en buiten het bereik van de gewone mensen gehouden. Dat is de rol van het onderwijs. Het moet een onoverwinnelijk, onbreekbaar cordon sanitair leggen rond de ervaringskennis. De tempels zijn daarbij onontbeerlijk omdat zij uit beginsel gebaseerd zijn op onderwerping en vernedering van de broeders en zusters. De eerste voorwaarde voor lidmaatschap is dat je nederig om hulp vraagt bij de uitbouw van je zogenaamde loopbaan. Zonder knieval kom je er niet in. Dat is een mooi en edel principe, omdat het elke vorm van beunhazerij en aanmatiging uitsluit. En dat is nodig, omdat het eerste doel het beschermen van de ware, geheime kennis is. Elke vorm van vrij denken moet ontmoedigd, belet of vernietigd worden. Omdat er wordt gestreefd naar een verheffing van de mensheid, mogen alleen middelmatige, slaafse mensen gesteund en vooruitgeholpen worden, zodat alles overal muurvast komt te zitten, als een niet te slechten wal.

We zijn al op de goede weg. Dankzij de onafgebroken inteelt, waarbij zoveel mogelijk leraars voortkomen uit het onderwijs zelf, is de hoeveelheid ervaringskennis die ze overbrengen gedaald tot een veilig minimum. Maar nog zijn we er niet. Vandaag studeren er nog altijd mensen af die kunnen rekenen, lezen, schrijven, musiceren, schilderen en beeldhouwen. Niet veel, maar toch. We zouden de nulrempel moeten halen.

In *De moord op de eenendertigste verdieping* van Per Walhöö worden alle vooraanstaande denkers, weten-

schappers en kunstenaars van Zweden verzameld in één gebouw en vervolgens opgeblazen. Terecht. Ten slotte bestaat de beste bescherming tegen namaak-kennis erin elke aanspraak erop volledig te vernietigen. De jonge Plato werd vermoedelijk naar de Tempel der Mysteriën gebracht om daar te leren dat hij niets wist. Later schrijft hij dat de gewone mens in een schaduwwereld leeft en bijna niets weet, en dat dit prima is. De bruikbare kennis moet in de handen blijven van mensen die ermee om kunnen. En die slim genoeg zijn om te onthouden dat ze eigenlijk niets weten. Hoe minder pogingen tot kennisoverdracht, hoe beter. Hoe minder de mensen gaan geloven dat ze iets weten, hoe beter. Dat is de enige manier om de wereld tegen hun domheid te beschutten. Maar meer kan ik je niet vertellen, anders krijg ik last met mijn tempel.

Voor ik deze brief beëindig, wil ik je nog bedanken voor je vraag. Ten slotte heb ik nu een paar gedachten op papier gezet die misschien een gesprek op gang kunnen brengen tijdens mijn lessen. Want ik ben wel leraar, natuurlijk. Bestaat er een heiliger beroep?

Hartelijke Groet,

Aan Juffrouw Y

Vrijdag, 26 juli 2019

Geachte Juffrouw Y,

U schrijft mij een eind te willen maken aan uw bestaan omdat uw studies schilderkunst u alle levensvreugde hebben ontnomen. U droomt er al uw hele leven van schilder te worden, maar uw docenten ontmoedigen u, kwetsen u en vernederen u. U vraagt mij of ik nog een opening zie. Vreemd, ik herinner mij ineens een film van Bergman die ik als achttienjarige 's nachts op de BBC heb gezien. In die film krijgt een dominee bezoek van iemand die het niet meer ziet zitten en de geestelijke als laatste toevlucht ziet. Ik vertel u niet hoe de film afloopt, maar ik herinner mij wel er kracht uit te hebben geput. Ik had het gevoel kennis gemaakt te hebben met een kunstwerk dat was gemaakt door iemand die ooit moest hebben besloten zichzelf niet op te ruimen. En dat gaf mij hoop. Het was eigenaardig, met die films. Er waren vroeger maar enkele zenders op de televisie, en wie 's nachts niet slapen kon, scharrelde wat heen en weer, hopen op een mooi beeld. En zo heb ik eens per ongeluk de magistrale openingsbeelden van *De stilte* van Bergman gezien, die zich afspelen in een treincoupé, en ook zag ik eens een betoverd beeld van een tuin waar de wind doorjoeg. Gefascineerd bleef ik kijken naar het statische beeld, tot er zich opeens, ik denk na veertig of vijftig seconden, een grote kei verhief die langzaam links het beeld uit vloog. Onbewust was ik in een film van Tarkovski verzeild geraakt. Ik schrijf u dit, omdat die dingen soms gebeuren. Het lijkt alsof alles muurvast zit, en dan zien we een kier die licht doorlaat.

Toen ik eeuwen geleden zelf twaalf jaar lang praktijkleraar ben geweest, verbaasde het mij soms dat een student niet benieuwd was naar wat ik te vertellen had. Ik denk dat je als student eerst moet uitvorsen wie er lesgeeft aan een school. Zijn dat geen mensen die je bewondert of vertrouwt, dan heeft het weinig zin je aan hen over te geven.

Anderzijds loopt het vaak mis in het kunstonderwijs, maar als je begrijpt waarom, wordt het soms draaglijk. De hoofdgangst van leraars is te worden beoordeeld op het werk van hun studenten. Daarom proberen ze hen dingen te laten maken die lijken op bestaande kunst. Maar als je jong bent en talent hebt, is dat natuurlijk het laatste wat je wil doen. Je wil dingen maken die alleen jij kan maken en gaandeweg, aan de hand van reacties van buitenstaanders, te weten komen hoe ze op anderen overkomen. Maar daarvoor heb je docenten nodig die onbevreesd zijn, open van geest en niet bang van verscheidenheid.

Zonder dat u het weet, heb ik uw werk een paar maanden geleden gezien. Twee medestudenten, die verantwoordigd waren over de manier waarop u behandeld wordt, hebben er mij naartoe gebracht. Uw werk is boeiend, omdat u ongelijke manieren van schilderen probeert samen te brengen in één schilderij, net zoals Vermeer en Manet. Ook vind ik het prachtig dat u weliswaar nadenkt over picturale ruimte, kleur en textuur, maar tegelijk voorwerpen probeert te maken die iets lijken te zeggen over uw en ons bestaan. Hun tegendraadse poëzie spreekt over misplaatst zijn en verzet, of dit nu de bedoeling was of niet. Uw werk is troostend en verontrustend tegelijk, te poëtisch en te broeierig om omarmd te worden door mensen met weinig zelfvertrouwen. En u weet toch dat veel leraars (ook ik) het moeilijk vinden in zichzelf te geloven?

Misschien kunnen we hier ook anders naar kijken. De Belgisch-Duitse beeldhouwer Bernd Lohaus, die samen met de kunstcritica Anny De Decker een bijzondere galerie dreef in de jaren zestig, vertelt ergens hoe ze erin geslaagd zijn telkens weer bijzondere kunstenaars te ontdekken. ‘Als we iemands werk niet begrepen,’ vertelt hij, ‘dan kochten we een stuk, dat we thuis tussen een werk van Beuys en Broodthaers hingen. Hield het werk drie weken stand, dan nodigden we de kunstenaar uit voor een etentje om hem of haar beter te leren kennen.’

De meeste leraars denken achterstevoren. Als ze je werk niet herkennen of begrijpen, worden ze onzeker. Allicht heeft dit iets te maken met onze behoefte alles te kunnen thuisbrengen. Een insect dat we niet kennen, maken we het best zo snel mogelijk dood. Bessen die we nog niet kennen, laten we eerst proeven door een slaaf. We willen van alles precies weten wat het eigenlijk is. In de kunstwereld noemen we dit de ‘betekenis’. ‘Wat betekent het?’ wordt er gevraagd. ‘Waarom heb je het gemaakt? Wat was je bedoeling?’

Helaas gaan die vragen voorbij aan de omstandigheid dat vrijwel niemand weet waarom hij of zij iets doet, dat niemand zijn of haar bedoelingen werkelijk doorgrondt en dat niets iets ‘betekent’. De ‘betekenis’ is wat wij toevoegen aan de werkelijkheid om ermee om te kunnen gaan. Kunstwerken ‘betekenen’ niets, net zomin als bomen of stenen iets betekenen.

Allicht komt de waanidee dat kunstwerken een ‘betekenis’ moeten hebben voort uit het feit dat ze wortelen in een traditie van religieuze artefacten die omwille van wisselende maatschappelijke behoeften telkens weer anders uitgelegd dienden te worden door de pastoors van dienst én dat er vooral over kunst wordt

geschreven door mensen die zelf nooit iets hebben gemaakt. Ze beginnen naar de dingen te kijken als ze al af zijn (en vaak alleen maar naar een afbeelding en niet naar het ding zelf), en leiden daaruit onterecht af dat hun uiteindelijke vorm beantwoordt aan een vooraf bepaald doel. We hebben dat soort mensen nodig, natuurlijk. Ze kunnen jarenlang op een stoel blijven zitten en ze zijn heel goed in boekhouding. Soms komt er zelfs een heus auteur of filosoof uit hen voort. Vaak zijn hun geschriften ook heel vermakelijk, maar met de dingen die we in de keuken, de tuin, op straat of in musea tegenkomen, hebben ze vaak heel weinig te maken.

Wetenschap komt voort uit het besef van sommige mensen dat we nog niet genoeg weten. Die onwetendheid hoeft niet gevierd te worden, we mogen er niet in berusten, maar we moeten haar wel omarmen. Kunstwerken, zo ervaar ik het, doen dit. Ze verzoenen ons met onze onwetendheid, machteloosheid en vergankelijkheid. Of ze maken ons kwaad en zwepen ons op. Maar in geen geval zeggen ze ons wat we moeten denken of doen. Ze betekenen niets. *Ze zijn*. En door te zijn, spreken ze over verlies, over afwezigheid, over gemis, troost, hoop, vreugde, plezier, genot, wanhoop, woede, verdriet, verlies, tekort, verlies, afwezigheid en afwezigheid.

Aanziet de sterfelijkheid van uw docenten, lieve jufvrouw, hun miezerigheid, kortzichtigheid, bevreesdheid en hulpeloze, aandoenlijke menselijkheid. Helpt dit niet en maakt het u nog misselijker, wanhopiger of woedender, ga dan gauw een andere weg. Zoek een andere school of zoek een beetje luwte in samenwerkingen met gelijkgestemden. Hef uzelf niet op. Alleen al uw wanhoop wijst erop dat u moet blijven bestaan.

Niet om de dingen te veranderen, maar om een film te maken die ik als achttienjarige 's nachts kan ontdekken.

Vanochtend vond ik onderin een lade een oude brief aan mijn broers terug. Misschien hebt u er iets aan.

Lieve groet,

Aan Max Pinckers en Victoria Gonzalez-Figueras

Maandag, 29 juli 2019

Beste Max en Victoria,

Ik zou nog eens willen terugkomen op ons avontuur in Californië, twee jaar geleden. Jullie reisden per auto en kamperend doorheen de Verenigde Staten, omdat jullie een fotografisch portret van dat land wilden maken, zoals veel fotografen die jou voorafgingen. De eerste zes weken wilde dat niet lukken, jullie slaagden er niet in de gebruikelijke cliché's te overstijgen. Tot jullie op het idee kwamen portretten te maken van mensen die om oneigenlijke redenen bekend geworden waren: redenen die altijd iets te maken hadden met de manier waarop ze zichzelf voorstelden of met het beeld dat van hen werd opgeroepen in de media.

Toen herinnerde ik mij dat Oliver Sacks in zijn autobiografie vertelt dat hij als nieuwkomer in de VS veel heeft gefotografeerd, maar dat de meeste foto's in een koffertje zaten dat hij was kwijtgespeeld. Misschien konden we samen naar Californië reizen en proberen zijn foto's opnieuw te maken?

Vandaag vraag ik mij af of er misschien een diepere reden was voor mijn voorstel iets rond Oliver Sacks te doen. Had er, met andere woorden, iets in mij gedacht zonder mijn toestemming? Het is waar dat Oliver Sacks mij veel heeft geleerd over de manier waarop je naar kunst en kunstenaars kan kijken, zonder dat hij zelf ooit iets over de beeldende kunst heeft geschreven. Verbazend, eigenlijk, voor een man die literatuur las

Zeven zonen (Brief aan mijn broers)

De eerste werd architect, voor het bouwen van hun huis,
De tweede werd bankier, voor het bewaren van hun centen,
De derde werd bakker, voor het bewaren van het meel,
De vierde werd leraar, voor het bewaren van de geheimen.

De vijfde werd muzikant, voor het verjagen van de nacht,
De zesde werd beeldhouwer, voor het temmen van de spoken
En de zevende deed niks, om over alles na te denken.
(Op zolder woonde de vader en in de kelder de moeder.)

De eerste werd zot, want het huis ging op in vlammen,
De tweede werd gokker, want 's nachts kon hij niet slapen,
De derde werd een veelvraat, want overdag kon hij niet slapen,
De vierde werd seniel, want niemand is dommer dan studenten.

De vijfde werd een zatlap, want muziek kan je niet grijpen,
De zesde werd priester, want spoken moet je celebreren
En de zevende dacht na, want hij was verder onbekwaam.
(Op zolder stierf de vader en in de kelder de moeder.)

De eerste ontmoette een kapster, die hem zachtjes troostte,
De tweede liet de bank springen en kocht een casino,
De derde ging op dieet en werd kok in een sjiek restaurant,
De vierde werd minister van onderwijs en later baas van de TV.

De vijfde stopte met drinken en werd beiaardier in een Duitse stad
De zesde werd opnieuw beeldhouwer, want hij was ervoor gemaakt
En de zevende werd kunstcriticus, want hij bleef verder onbekwaam.
(Samen gingen ze soms wandelen en dat gaf veel plezier.)

(hij was bevriend met W.H. Auden), piano speelde en belangstelling had voor de ontwikkeling van nagenoeg alle natuurwetenschappen.

Zou dit er mij onbewust toe hebben gedreven zijn werk aan jullie voor te stellen? De wens te onderzoeken hoe iemand die nooit iets schreef over beeldende kunsten, toch zelf foto's had gemaakt? Als uit de hand gelopen experiment van een scheikundige? Waarom was hij ermee gestopt? En had hij wel gefotografeerd? Of had hij getracht de wereld in kaart te brengen? Toen Kate en Bill jullie later de tien zwart-wit foto's toonden die waren overgebleven, merkten jullie op dat er veel tekst voorkwam op deze foto's. Ik dacht dat dit misschien te wijten was aan zijn schroom jongemannen te fotograferen, en dat hij bijzondere ontmoetingen had vastgelegd door er net naast te fotograferen. Maar misschien had hij iets anders gezocht in die landschappen en teksten? Maar wat dan? In welke behoefte had hij willen voorzien? Wat had hij zichtbaar willen maken, al was het maar voor zichzelf? Waarom reed hij alleen rond op zijn motorfiets, met achterop een zwaar statief en een Nikon F met verschillende lenzen of een 4 × 5 Linhof? Zie hier een jong neuroloog, gewichtheffer en liefhebber van zich asexueel voortplantende varens, die Londen en zijn familie achter zich had gelaten om een nieuw leven op te bouwen in het Nieuwe Land. Of niet? Droeg hij die familie nog altijd met zich mee, als een onverklaarbare, ongrijpbare last, en trok hij daarom elke vrijdagavond de woestijn in, op zoek naar antwoorden?

Graag zou ik een antwoord op deze vragen verzinnen door te vertrekken van het begrip 'cultureel scotoma', dat Sacks heeft bedacht als benaming voor de vreemde omstandigheid dat geneesheren soms decennia lang 'blind' blijven voor het bestaan van sommige aan-

doeningen. Het bekendste voorbeeld is de door Sacks 'opnieuw' ontdekte aandoening Gilles de la Tourette. Herhaaldelijk heeft hij beschreven hoe hij, meteen na zijn ontmoeting met een man die zichzelf omschreef als Witty Tickey Ray, drie mensen met dezelfde symptomen opmerkte in de straten van New York en de dag nadien nog eens twee.

Sacks noemde dit verschijnsel een 'scotoma' (in plaats van 'selectieve blindheid') omdat het hem deed denken aan een écht ziektebeeld, dat erop neerkomt dat het brein kan vergeten dat een bepaald lichaamsdeel bestaat of zelfs dat dit nodig is, als het een tijdje geen 'zenuwberichten' van dit lichaamsdeel ontvangt. Om die reden krijgen mensen die vandaag een amputatie ondergaan meteen een prothese toegemeten, die ze ook meteen moeten gebruiken. Sacks kwam op het spoor van deze aandoening toen hij na een ongeluk zelf in het ziekenhuis liggend, niet begreep wat een vreemd harig ding in zijn bed kwam doen én zich herinnerde dat hij op kerstavond ooit een jongeman naast diens bed had gevonden, omdat die een vreemd harig voorwerp uit het bed had geduwd. Andere vormen van scotoma bestaan erin dat mensen bepaalde delen van de werkelijkheid niet kunnen waarnemen, bijvoorbeeld de linkerhelft van een maaltijd die zich op een bord bevindt, waardoor ze hun bord alleen kunnen leegeten als ze zichzelf aanleren dat ze het een halve slag moeten draaien als ze denken dat het leeg is.

Deze extreme voorbeelden zijn nodig, ook al lijken ze zo onwaarschijnlijk, omdat ze kunnen verklaren hoe mensen die behoren tot bepaalde culturen zo 'blind' kunnen zijn voor bepaalde aspecten van de werkelijkheid. En daarbij denk ik niet alleen aan de Chinezen, de moslims en de Kwakiutl-indianen, maar ook aan de sinoloog Jean-François Billeter, zogenaamde moslim-

specialisten, de etnograaf Franz Boas en alle analytici, experten, wetenschappers, filosofen en kunstcritici die proberen verschijnselen in kaart te brengen en te begrijpen.

Zou het mogelijk zijn dwars doorheen je scotoma te denken? Is het dat wat Nietzsche heeft gedaan?

Graag zou ik Oliver Sacks zelf als voorbeeld nemen. Je herinnert je dat zijn mama, die chirurg was, hem een 'abomination' heeft genoemd omdat hij homoseksueel was. Dit leek mij vreemd, omdat ze alles behalve onverstandig was. Tot ik mij herinnerde dat hij in *Uncle Tungsten. A Chemical Boyhood* vertelt dat ze zelf een auto bestuurde en graag klokken en lekke kranen repareerde. Aanvankelijk dacht ik dat dit erop kon wijzen dat ze bij zichzelf een homoseksuele aanleg had onderdrukt en daarom zo irrationeel reageerde op de werkelijkheid van haar zoon. Vandaag zou ik graag een andere hypothese formuleren.

Maar vooraleer ik die ontplooi, moet ik nog iets vertellen over Sacks. Voor mij is hij een belangrijk auteur, omdat hij als arts en auteur heeft aangetoond hoe je tot nieuwe inzichten kan komen (en mensen helpen) door je te verdiepen in het concrete. Zijn hele leven luisterde hij naar het verhaal van zijn patiënten omdat hij van oordeel was dat hij zo altijd een oplossing kon vinden om hun leed te verzachten. Een mooi voorbeeld hiervan is een patiënt die altijd door het raam naar buiten staarde. Sacks wist niet waarom, maar vroeg toestemming om de patiënt mee naar buiten te nemen, in casu naar de botanische tuin, waar hij vaak ging werken. En zo ontdekte hij dat de man veel over planten wist en zich daar meteen thuisvoelde.

Zo beschouwd lijkt dit verhaal op een uitdaging voor alle artsen, wetenschappers of kunstcritici die de

werkelijkheid benaderen vanuit paradigma's die hun blik sturen en beperken zonder dat ze dit beseffen.

Maar we kunnen de zaak ook omkeren en ons afvragen waarom Sacks niet wil denken zoals de anderen. Waarom hoeft hij zonodig af te wijken? Waarom kan hij niet gewoon blind handelen zoals de meeste anderen?

Een voor de hand liggende verklaring (die Sacks zelf nooit noemt) heeft te maken met zijn jongere broer, die een geestelijke aandoening had. Hoewel zijn ouders en al zijn broers dokters waren, kon niemand deze man helpen. Zou dit (onbewust) een argwaan jegens de gangbare geneeskunde hebben opgeroepen, die Sacks dwong eeuwig verder te blijven zoeken? We weten het niet. Maar wat als we Sacks' methode zouden toepassen op zijn eigen broer? Wat als we naar diens verhaal kijken? In *Uncle Tungsten* vertelt Sacks dat hij als kind de werkelijkheid soms stroboscopisch waarnam (migraine-aanvallen had) en zich daarover zorgen maakte. Toen hij daar met zijn moeder over sprak, stelde ze hem gerust door te zeggen dat ze soms hetzelfde ervoer. Maar heeft zijn broer ook met de moeder gesproken? Of, omgekeerd, heeft de moeder ook haar jongste zoon gerustgesteld, of is ze dat vergeten?

Als we nu terugkeren naar haar verwerpelijke reactie op haar zoons homoseksualiteit en die opnieuw in verband brengen met haar gewoonte de klok te repareren en zich over de loodgieterij te ontfermen, dan herinneren we ons een ander vreemd verhaal over haar. Opnieuw in *Uncle Tungsten* lezen we dat ze haar zoon Oliver op zijn veertiende het been van een even oud meisje liet dissecter. ('Ik wist niet,' schrijft Sacks, 'of ik na het zien, ruiken en stuksnijden van

het naar formaline riekende lijk van een meisje van mijn eigen leeftijd ooit nog zou kunnen houden van de warme, beweeglijke lichamen van levende mensen.' Hoe kan een moeder die wil dat haar zoon later vrouwen zal liefhebben zoiets laten gebeuren of, erger nog, zelf op touw zetten? Alleen een moeder, denk ik, die op een enigszins ongewone manier naar andere mensen kijkt, een moeder die gefascineerd is door het mechanisme van een klok en door de leidingen die van een huis een schijnbaar levend wezen maken: een vrouw die in mensen kan snijden omdat ze hen ziet als mechanismen die voorzien zijn van leidingen. Ziedaar een scotoma, zou ik zeggen.

Mijn moeder, die momenteel slecht ter been is, maakt niet zomaar boodschappenlijstjes voor mijn jongste broer. Ze schrijft telkens een uitgebreide gids, in looprichting, gang na gang, waarbij ze ook artikelen kan beschrijven die ze niet nodig heeft, omdat ze denkt dat hun vermelding noodzakelijk is om mijn broer te helpen de juiste levensmiddelen te vinden. Voor mijn moeder is de wereld een labyrint dat haar niet alleen noopt tot het onthouden van alle verjaardagen van alle mensen die ze kent (net zoals de antropoloog Franz Boas), maar ook van alle routes die je kan benutten om ergens te geraken. Ze is begeesterd door de waterhuishouding van haar woning, maar weet ook hoe de watertoevoer en -afvoer in de hele straat geregeld is. Ooit zag ik haar een fotokopieerapparaat repareren, waarbij ze bij een bepaald manoeuvre dat beide handen vergde één voet gebruikte om een deurtje op de juiste afstand open te houden. Vroeger kende ze de hele financiële wetgeving uit het hoofd. Maar dat een vierenvijftigjarige zoon een pot yoghurt kan vinden zonder een gedetailleerde routebeschrijving, dat weet ze niet.

Wat zou het evolutionaire voordeel zijn van dergelijke moeders? De moeder van Sacks was een gynaecologe, een geleerde vroedvrouw dus. Moeten vroedvrouwen soms geen onmenselijke beslissingen nemen? Hebben we geen kille, daadkrachtige vrouwen nodig, af en toe? En mijn moeder, is dat eigenlijk geen spoorzoeker? Iemand die weet waar er vorig jaar paddenstoelen groeiden of drijfzand was? En zou dat niet kunnen verklaren waarom sommige zonen eindeloos naar sporen blijven zoeken?

Ik hou niet van mensen die zich vastklampen aan regeltjes en zogezegde waarheden. Sacks' aandacht voor het concrete ontroert mij. Maar hoe is zijn eindeloze speurtocht op gang gekomen? Omdat hij zijn broer wilde helpen, omdat hij zijn moeder nooit heeft begrepen of gewoon omdat hij een verdwaalde telg is van een spoorzoekersfamilie?

En jij, Max? Je voornemen documentaire foto's te maken die hun subjectiviteit tonen, is prachtig. Maar de manier waarop je voor elke nieuwe reportage een nieuwe vorm vindt, is buitengewoon. Het lijkt alsof je er telkens weer in slaagt de grenzen van het mogelijke te verleggen, doorheen de wanden van onze blindheid te breken en voorbij alle onzin de mensen zelf te bereiken en in beeld te brengen. Altijd ad hoc, ad rem en ad fundum. Lang leve de zoekers! En naar de duivel met de betweters! (Enkele dagen geleden werden in Rusland 1400 mensen gearresteerd omdat ze betoogden tegen de Grote Leider. De terreur houdt nooit op, blijkbaar. Maar we blijven ademen.)

Lieve groet (en kussen voor Vigo),

Aan Herman Theys

Woensdag, 7 augustus 2019

Lieve Vader,

De heer Keuner had verschillende terugkerende dromen waarin hij kennismakte met heel wat mensen, van wie sommigen goede vrienden werden. Op een dag kwam hij op het idee ze allemaal uit te nodigen in dezelfde droom, die gepland werd op zijn verjaardag, zodat ze die samen zouden kunnen vieren. Dit plan vergde enige voorbereiding, omdat sommige dromen niet zo vaak terugkeerden als andere, zodat het een tijdje duurde vooraleer iedereen op de hoogte was. De grote dag kwam dichterbij. De heer Keuner keek er erg naar uit al zijn droomvrienden samen te zien en in menige droom was het op handen zijnde partijtje ook het gesprek van de dag. Maar toen de droom eindelijk zijn beslag kreeg, en iedereen trouw op post was, bleek dat de vrienden allemaal verschillende formaten hadden. Sommigen hadden nauwelijks dikte, omdat ze afkomstig waren uit nauwe, benepen dromen, anderen waren reusachtig groot, omdat ze voortkwamen uit weidse, landschappelijke dromen, en anderen waren eerder aan de kleine of zelfs heel kleine kant. De gemeenschappelijke droom deed daardoor nogal denken aan haastig knip- en plakwerk en telde veel misverstanden en ongemakken, waarvan sommige grappig waren, maar andere treurnis opriepen. Sinds die dag ondernam de heer Keuner, die door zijn vrienden K. of gewoon 't Konijn werd genoemd, vele stappen om zijn dromen geüniformiseerd te krijgen. Talloze nachten bracht hij door in wachtkamers en lo-

ketzalen, lange gangen met een enkele stoel uit de jaren vijftig en grote recepties, waar hij deze of gene te spreken moest zien te krijgen, wat vrijwel nooit gelukte. Eindeloos waren deze dromen en zonder vreugde. Gaandeweg verloor de man ook het contact met zijn vrienden, die hij soms wel eens tegenkwam in een van de nieuwe dromen, maar nooit op een goed moment.

Kus,

Over de foto's

p. 8: 'Hans Theys at Topanga Canyon' (Los Angeles, 2016).

p. 33: 'Joy' (Bangkok, 2009). Ongepubliceerde foto uit de reeks 'Lotus' (2011, in samenwerking met Quinten De Bruyn).

p. 34: 'Extra with Rose' (Mumbai, 2011). Ongepubliceerde foto uit de reeks 'The Fourth Wall' (2012).

p. 35: 'Frienda' (Bangkok, 2010). Ongepubliceerde foto uit de reeks 'Lotus' (2011, in samenwerking met Quinten De Bruyn).

p. 36: 'Ali Alqaisi' (Berlijn, 2017). Uit de reeks 'Margins of Excess' (2018).

p. 37: 'Field Marshall Muthoni Wa Kirima with her grandson Bernard Mungai Kamande' (Nyeri, 2019). Uit de onvoltooide reeks met werktitel 'Mau Mau. History Makers' (2015-2020).

p. 38: 'Pehlwan Wrestling Parlour' (Mumbai, 2011). Ongepubliceerde foto uit de reeks 'The Fourth Wall' (2012).

p. 39: 'Bison' (South Dakota, 2016). Ongepubliceerde foto uit de reeks 'Margins of Excess' (2018).

p. 40: 'Peter Irungu Njuguna' (Murang'a, 2019). Uit de onvoltooide reeks met werktitel 'Mau Mau. History Makers' (2015-2020).

p. 41: 'Mau Mau War Veterans Association Mukur-

we-ini' (Mukurwe-ini, 2015). Ongepubliceerde foto uit de reeks 'The Struggle for Freedom in: _____' (2015, in samenwerking met Michiel Burger)

p. 42: 'Belle with her family' (Bangkok, 2010). Ongepubliceerde foto uit de reeks 'Lotus' (2011, in samenwerking met Quinten De Bruyn).

p. 43: 'Rajnish and Pooj in a shelter of the Love Commandos'. (Geheime locatie in Delhi, 2013). Uit de reeks 'Will They Sing Like Raindrops or Leave Me Thirsty' (2014).

p. 44: 'Photo Opportunity' (Saitama, 2015). Ongepubliceerde foto uit de reeks 'Two Kinds of Memory and Memory Itself' (2015).

p. 45: 'Marilyn Monroe' (Bangkok, 2010). Ongepubliceerde foto uit de reeks 'Lotus' (2011, in samenwerking met Quinten De Bruyn).

p. 46: 'Victoria Gonzalez-Figueras' (Florida, 2016). Ongepubliceerde foto uit de reeks 'Margins of Excess' (2018).

p. 47: 'Darius McCollum' (New York, 2016). Uit de reeks 'Margins of Excess' (2018).

p. 48: 'Dr Oliver Sacks's residence in the 1960's' (Topanga Canyon, Los Angeles, 2016).

Hans Theys (°1936) maakt boeken.

Carla Van Campenhout (°1976) is oprichtster van de uitgeverij Tornado Editions. In 1996 werd ze bekroond voor een interview dat ze één dag voor zijn zelfgekozen dood afnam van de zwaarvoedige, Zwitserse gynecoloog en kunstcriticus Dr. J.S. Stroop. Sindsdien publiceerde ze tal van interviews met kunstenaars, curatoren en kunsthistorici.

Victoria Parvanova (°1993) is kunstenaar. Ze houdt van Alex Israel en 'The Bold and the Beautiful'. Ze leest Kant, Kierkegaard en Paul Guyer. Ze studeerde af met een thesis over de esthetica van Kant.

Vincent Van Meenen (°1989) is schrijver. Zijn werk wordt uitgegeven door Nijgh & van Ditmar. In 2018 ontving hij de Maarten Inghelsprijs voor zijn hele oeuvre. Hij is docent bij de AARS.

Christine Tossens (°1976) is architect en doctorerend onderzoekster aan de Polytechnische Universiteit van Barcelona. Ze heeft zich vooral bekwaamd in ecologisch bouwen en het gebruik van Arabische bouwtechnieken.

Idris Sevenans (°1991) is de oprichter van het onrealistische initiatief Troebel Neyntje, het ongewenste reclamebureau HOR en AARS (Antwerp Artist Run School).

Max Pinckers (°1988) is fotograaf. Zijn werk verkent visuele tactieken in de documentaire fotografie. Niet gelovend in de mogelijkheid van een objectieve registratie, maakt hij foto's die hun subjectiviteit tonen door een theatrale belichting, ensceneringen en figuren.

Colofon

Auteur

Hans Theys

Co-auteurs

Carla Van Campenhout, Victoria Parvanova

Foto's

Max Pinckers

(soms in samenwerking met
Quinten De Bruyn of Michiel Burger)

Tekening (cover)

Vaast Colson

Eindredactie

Daisy De Moor

Vincent Van Meenen

Els de Bruyn

Zetwerk

Edgar Le Chat

Drukwerk

Cultura, Wetteren

© Teksten, foto's en tekening: de auteurs

ISBN 9789079282197